

skozi teoretsko redefinira, zgodovinsko fluidno markira in z vidika etnografije tudi kulturno znova in znova reaktivira. Spektakel je svojo pomembno znanstveno obravnavo že našel v mnogih disciplinah, denimo v teatrologiji, sociologiji, muzikologiji, arhitekturi, scenografiji, scenski tehnologiji, zgodovini umetnosti, kulturnih in medijskih študijih, pričujoče delo pa ga postavlja kot osrednji predmet preučevanja še v polje antropologije. V antropološki perspektivi se spektakel kaže kot specifična javna kulturna praksa, ki skozi zgoščene družbene matrice in kulturne obrazce izkorišča moč hipertrofiranih podob, montiranih simbolov in njihovih ekraniziranih pomenov. Je vizualni prevodnik, ki, kakor avtorica zapiše na začetku knjige, prevaja izvajanje v gledanje, gledanje v nadgledanje, nadgledanje v administriranje in krog se sklene. Da bi razumeli to fluidno naravo konstitucije, reprezentacije, reprodukcije in manifestacije spektakla, razpršenega po zgodovini različnih družbenih fenomenov, situacij in doživetij, antropološki pristop Miroslave Lukić Krstanović pomembno prispeva k pertinentni refleksiji konceptualne koherence spektakla, s čimer izkristalizira nekatere njegove ključne podobe, funkcije in pomene. Delo priporočam vsakomur, ki se želi globlje in relevantno seznaniti s konceptom in fenomenom spektakla.

Vlado Kotnik

*Dragana Antonijević: OGLEDI IZ ANTROPOLOGIJE
I SEMIOTIKE FOLKLORA.*

Beograd, Srpski genealoški centar & Odeljenje
za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta,
2010, 257 str.

Ko pomislimo na folkloro, ta pojem še dandanes najprej in najraje povežemo z ruralnim, perifernim, nesofisticiranim, celo arhaičnim tipom kulture in modelom življenja. Tako ne manjka antropologov, sociologov in drugih specialistov s področja družbenih in humanističnih znanosti, ki gojijo določeno skepso ali vsaj zadržek do takšnih akademskih podjetij, kakršno je folkloristika oziroma narodopisje. Tradicionalna epistema folkloristike je namreč bila desetletja trdovratno ujeta v pozitivistično, esencialistično in avtohtonistično zanko popisovanja narodnega blaga, šeg, navad, običajev, legend, ustnega izročila in drugovrstnega ljudskega slostva. Nekateri so folkloristom očitali, da svoje predmete preučevanja zgolj dokumentirajo, konstruirajo in opisujejo, ne pa tudi dekonstruirajo, reflektirajo in analizirajo, kar seveda ni bilo daleč od resnice. Enako se folkloristiki dolgo časa ni pripisovalo zmožnosti teoretizacije. Pogosto se je o njej govorilo kakor o akademski aplikaciji narodnjaštva, torej vrsti psevdoznanstvene ali celo anti-znanstvene ideologije, ki svojemu disciplinarnemu

polju, nad katerim sta imeli monopol tradicionalna filologija in etnologija, ni zmožna zagotoviti lastne refleksivne epistemologije, analitičnega spoznavnega aparata in pertinentnega metodološkega instrumentarija. In v mnogih akademskih okoljih je folkloristika dejansko še zmeraj razumljena in prakticirana na ravni gole deskripcije in ideologije pozitivnih dejstev »ljudskega materialnega in duhovnega izročila«.

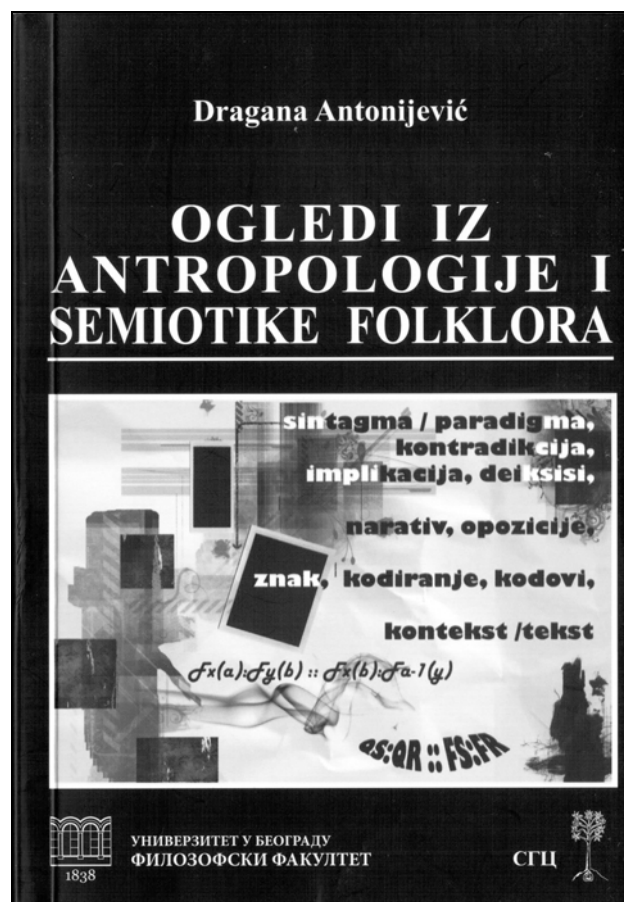
Knjiga srbske antropologinje Dragane Antonijević *Ogledi iz antropologije i semiotike folkloru* [*Spisi iz antropologije in semiotike folklore*], izdana leta 2010 v okviru Srbskega genealoškega centra in Oddelka za etnologijo in antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Beogradu, je, upoštevajoč gornje pridržke, kritike in stereotipe okrog folklore, folklorizma in folkloristike, vsekakor delo, ki razblinja gornjo predstavo o folklori kot arhaičnem prežitku, predvsem pa suvereno in z metikulozno rigoroznostjo pokaže, kako je folkloro lahko predmet resne teorije, metode in analitske perspektive. Delo je dejansko *metodološki spis*, v katerem avtorica utemeljuje svojo kritično pozicijo z naslonitvijo na številne teoretske-metodološke folkloristične analize, ki so sicer izbrane na podlagi avtoričine osebne afinitete, a hkrati zadovoljivo argumentirane ob dejstvu, da izhajajo iz različnih znanstvenih disciplin, iz katerih je folkloristika črpala svoj teoretski potencial in koncepte. Delo tako upošteva metodološke zakonitosti in teoretska spoznanja s področja antropologije in strukturalne antropologije, etnologije, semiotike, narativne teorije in sociologije. Avtorica vstopa v polje obravnave z multidisciplinarnih, interdisciplinarnih in transdisciplinarnih perspektiv na karakterizacijo folkloristike kot eklektične vede o folklori in pri tem ponudi nekaj metodoloških predlogov, ki prispevajo k pertinentnejši študiji in interpretaciji folklorne kot družbenega fenomena in sklopa specifičnih kulturnih praks.

Vsebinsko knjige je strukturirana v štiri glavna oziroma nosilna problemska poglavja, ki se nadalje notranje členijo na podpoglavja. V prvem poglavju z naslovom »Socio-folkloristika: Teoretsko-metodološki koncepti Garyja Alana Finea« avtorica predstavi kritično študijo teoretsko-metodološkega pristopa omenjenega ameriškega folklorista in sociologa, ki si je prizadeval spremeniti folkloristično paradigmo v Združenih državah Amerike. Ko je Fine napisal članek »Tretja smer ameriške folkloristike: Ljudske naracije in družbene strukture« leta 1988, je imel prvenstveno v mislih metodološko otopenost in otrplost, pomanjkanje jasne linije in odsotnost konsenzualne identitete v sodobni ameriški folkloristični skupnosti. Zaradi tega je želel postreči z neko skupno metateoretično podlago, ki bi spremenila dotedanjo uveljavljeno znanstveno paradigmo v folkloristiki. Dragana Antonijević meni, da že sam izraz »tretja smer«, *the third force*, ki jo je uporabil Fine za opis paradigmatične spremembe v disciplini, napeljuje na to, da ameriški folkloristi niso bili nedovzetni za analitični fo-

kus in paradigmatško koherenco. Poleg tretje smeri je Fine opredelil tudi prvo in drugo smer. S prvo smerjo je meril na desetletja uveljavljeno prevlado komparativnih filoloških in zgodovinsko-geografskih pristopov k preučevanju folklorne kot narodopisno utemeljenega »ljudskega materialnega in duhovnega izročila. Prvi preobrat se je zgodil v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja s prodorom strukturalistične paradigme in komunikacijske teorije. Toda kljub pomembnemu vplivu, ki ga je imel strukturalizem v ameriški povojni folkloristiki, je Fine »drugo smer«, *the second force*, pripisal t. i. *performance theory*, teoriji performance, ki je postala slavna v sedemdesetih letih. Posledica vseh teh intelektualnih gibanj in premikov je bila, da se je prevladujoči statični, literarni pristop k folklori kot »ljudski duhovni in materialni kulturi« umaknil novemu, bolj dinamičnemu pristopu, ki se je osredotočil na folklorno komunikacijsko dejanje, kakor se pojavi v praksi, v performanci, v kontekstu, v slogu izvrševalca folklornih elementov. Kljub vplivnosti teorije performance v folkloristiki avtorica meni, da je teorija vendarle imela nekaj zaznavnih pomanjkljivosti, kakor denimo odsotnost diahrono oziroma zgodovinske perspektive, preveč drobnjakarsko deskripcijo in pomanjkanje razlagalne metode ter njene interpretacijske moči. Zaradi počasnosti inovativnih teoretskih in metodoloških posegov v polje folkloristike kot polje teorije je Fine predlagal razvoj folkloristike v smeri makrokontekstualne interpretacije folklorne z ozirom na družbene strukture in materialno družbeno konstitucijo. S tem naj bi se folklor preselila iz imaginarija preteklo lokalizirane narodopisne »materialne in duhovne kulture« v imaginarij globalne postindustrijske družbe poznega kapitalizma. Svoj teoretski in metodološki pristop je utemeljil v konceptu, imenovanem »folklorni diamant«, *folklore diamond*. Gre za večplasten teoretsko-metodološki okvir za preučevanje dinamike ustvarjanja in prenašanja pomenov sodobnih urbanih legend, pri čemer se upošteva štiri elemente, in sicer družbeno strukturo, osebne imperativne, dinamiko performance in vsebino naracije (str. 39). Avtorica meni, da je Fine ključen teoretik za razumevanje *ustnega izročila* in *urbanih legend*, saj na kontekstualni ravni pokaže, kako je neka govorica ali legenda, ki se je prenašala od ust do ust, pridobila svoj pomen, funkcijo in vpliv na ravnanje ljudi, ki so jo reproducirali. Fineov folklorni diamant po avtoričinem prepričanju zagotavlja inovativen okvir za preučevanje raznovrstnih aspektov folklorne (str. 85–88). Kljub unikatnemu pomenu, ki ga pripíše ameriški folkloristu, avtorica provokativno sklene, da sta Fine in njegova teorija do nedavnega bila tako rekoč nepoznana srbski folkloristiki, antropologiji in etnologiji.

Drugo poglavje, naslovljeno »Od poetike žanra do strukture: Prispevek Nade Milošević - Đorđević k srbski strukturalni folkloristiki«, je posvečeno antropološkemu in strukturalističnemu aspektu literarno-teoretskih raziskav te znane srbske folkloristke, ki jo avtorica uvršča

med doajene sodobne srbske folkloristike (str. 18). Njeno delo je za avtorico zanimivo predvsem z vidika pionirske aplikacije metode Vladimirja Proppa (1895–1970) v srbsko folkloristiko. Nada Milošević - Đorđević je po avtoričini izjavi bila ključna in morda celo prva, ki je že v začetku šestdesetih let predstavila Proppovo teorijo srbski akademski sceni. To je bil namreč čas, ko sta srbska in jugoslovanska folkloristika bili še vedno globoko zakoreninjeni v tradicionalne spone literarno-filoloških in zgodovinsko-geografskih paradigem in miselnih shem ter brez vidne intelektualne motivacije za modernizacijo. Domača folkloristika je bila docela v rokah filologov, ki so večji interes kazali za preučevanje del Vuka Karadžića kakor pa za tekoče žive folklorne tradicije in prakse. Prav spričo tega dejstva je zanimanje Nade Milošević - Đorđević za Proppovo in druge moderne metode inovativnost, ki je prehitela takratne srbske in jugoslovanske razmere na področju narodopisnega preučevanja »materialne in duhovne kulture«. Tako je Proppov morfološki pristop k raznim narativnim strukturam, kakor so pravljica, romantične zgodbe, sage, prerokovanja, religiozna pričevanja ipd., ne le adaptirala in aplicirala na svoje študije primerov, pač pa je ob tem razvila svoj lasten pristop, ki ga je uporabila na primeru analize strukture ustnega izročila in pripove-

dovanja o prerokovanih usode ob rojstvu otroka v Srbiji. Strukturalni pristop v srbski folkloristiki so kasneje nadgradili in modernizirali etnologi in antropologi, med njimi Ivan Kovačević, Miloš Milenković in avtorica pričujoče knjige. Slednja je denimo analitičen model, ki ga je razvila Nada Milošević - Đorđević, uspešno uporabila pri svojem delu in ga aplicirala na analizo strukture osebnih in družinskih zgodb o nacionalizaciji in tranziciji v postsocialistični Srbiji. Ko je avtorica tradicionalne folklorne narativne žanre, denimo zgodbe o usodi ali legende, s katerimi se je prvenstveno ukvarjala tudi Nada Milošević - Đorđević od šestdesetih let dalje, primerjala z novodobnimi zgodbami in pripovedmi o srbski postsocialistični transformaciji, je zanimivo ugotovila, da zgodbe o nacionalizaciji kot kapitalistični ureditvi Srbije vsebujejo vse elemente klasičnih zgodb o usodi. Enako je tudi v zgodbah o srbski tranziciji našla enak princip organizacije narativnih shem, kakor jih je mogoče najti pri legendah (str. 126–132).

V tretjem poglavju z naslovom »O strukturi vrednosti: Interpretacija metodološkega predloga Beverly Crane« avtorica obravnava neobičajen in zanimiv metodološki predlog omenjene ameriške psihologinje in folkloristke iz leta 1977. Njen eksperiment je vseboval inovativno zamisel, da združi strukturalizme antropologa Clauda Lévi-Straussa (1908–2009) in razvojnega kognitivnega psihologa Jeana Piageta. Cilj eksperimenta je bil ustvariti odprt strukturalni model, s pomočjo katerega pride do koncepcije *strukture vrednosti*. Toda čeprav sta tako Lévi-Strauss kakor Piaget oba bila sodobnika in strukturalista, sta njuna pristopa različna, zato je ideja Beverly Crane, da združi oba pristopa, za avtorico knjige vredna pozornosti in premisleka. Kot predmet svoje analize je izbrala zelo znano in priljubljeno urbano legendo »Sostanovalkina smrt« (str. 143–145), s pomočjo katere je želela pokazati, kako se lahko pride do vrednosti sporočila v besedilu skozi strukturalno perspektivo. Osnovno idejo o iskanju *neobičajnega v zgodbi kot adaptivnega problema*, ki jo v legendi o sostanovalkini smrti razvija Cranova, je avtorica pričujoče monografije sama uporabila denimo na primeru analize urbanih legend o kraji človeških organov v Srbiji. Čeprav je strukturalna, ali bolje strukturalno-funkcionalistična analiza, ki jo je razvila Cranova, v ameriški folkloristični skupnosti naletela na diskutabilen uspeh, avtorica z domiselnimi aplikacijami idej Cranove na svoje študije primerov recentnih srbskih urbanih legend pokaže na inovativnost in uporabnost samega pristopa kot takega kljub nekaterim njegovim metodološkim pomanjkljivostim. Avtorica ne pozabi omeniti, da je metodološki eksperiment Cranove ostal zanemarjen znotraj ameriške folkloristike, docela nepoznan pa je ostal tudi za druge nacionalne tradicije, vključno s srbsko. To je tudi razlog, da se avtorica posveti kritični analizi metodološke in epistemološke vrednosti pristopa Beverly Crane in celo sama, navdahnjena

z njeno analizo legende o sostanovalkini smrti, v četrtem, zadnjem poglavju ponudi svojo strukturalno interpretacijo te ameriške urbane legende iz šestdesetih let.

Četrto poglavje, poimenovano »Semiotika urbane legende«, je torej namenjeno avtoričini analizi legende »Sostanovalkina smrt«, ki se razlikuje od analize, ki jo je podala Beverly Crane (str. 206–228). Na tem mestu ne moremo podati vsebinskega okvira obravnave te legende, zato velja le omeniti, da je *novum* avtoričinega eksperimenta metoda, ki jo je oblikovala na podlagi obsežne in kompleksne strukturalne semantike lingvista in semiotika Algirdasa Juliena Greimasa (1917–1992), do katerega goji močno osebno afiniteto. Avtorica ponovno kritično opozori na slabo poznavanje Greimasove semiotično-semantične teorije v srbski folkloristiki, etnologiji in antropologiji. To dejstvo je še toliko bolj presenetljivo, ugotavlja avtorica, saj Greimas spada med redke strukturaliste, ki se lahko pohvalijo s številnimi nasledniki in svojo lastno »šolo«, t. i. *pariško šolo semiotike*, in je razen Lévi-Straussa edini francoski semiotik in strukturalist, ki mu je nek ameriški znanstveni časopis, namreč *New Literary History*, posvetil celotno tematsko številko s prispevki uglednih avtorjev, kakor sta denimo Paul Ricœur in Umberto Eco. Greimas je z nasledniki razvil instruktivno semiotično metodo, ki omogoča preveritev in ponovitev. Z Greimasovo semiotiko avtorica pokaže, kako se lahko z uporabo strukturalne analize pride do inovativne in kvalitetne interpretacije neke folklorne naracije.

Celotno delo ima skupno metodološko in teoretsko izhodišče, to je strukturalizem, čeravno apliciran na različne načine in navdahnjen s strani različnih strukturalističnih mislecev, denimo Proppa, Lévi-Straussa, Piageta in Greimasa. Avtorica tako pokaže primer aplikacije strukturalne analize v srbsko folkloristiko s strani folkloristke in filologinje Nade Milošević - Đorđević, nadalje primer aplikacije strukturalizma s strani ameriške folkloristke in psihologinje Beverly Crane, in v zadnjem delu primer avtoričine lastne interpretacije legende o sostanovalkini smrti. Če obstaja kakšno disciplinarno polje, v katerem je strukturalizem našel najvidnejšo, najdoslednejšo, najizčrpnjšo obravnavo, potem je to polje nedvomno folkloristika. Razlog za pomemben položaj strukturalizma v folkloristiki leži v kolektivnih obrazcih, strukturah, znakovnosti in formativnosti folklornih žanrov. Avtorica tako pokaže na raznoliko perspektivnost strukturalne analize same kot take, še posebej pa na konkretnem disciplinarnem področju, to je v folkloristiki, kjer nam strukturalna analiza razkriva pomene neke folklorne naracije na dveh ravneh: na deklarativni ravni ali na ravni izraza oziroma vsebine, ter na globlji, nevidni ravni ali na ravni družbenega strukturiranja neke naracije. Avtorica med vrsticami priznava, da je dosledna aplikacija strukturalizma in semiotike na področje folkloristike zahtevna teoretska pasijansa in utrudljiva metodološka sestavljanka naracij,

besed, znakov in pomenov, vendar klub temu ne skriva užitka ob izvajanju te intelektualne vaje.

Antropološkost v branje predlagane monografije je v tem, da disciplinarno polje folkloristike podvrže večplastni metodološki, teoretski, epistemološki in konceptualni kritiki nekaterih tradicionalnih paradigem in pokaže na neizkoriščen potencial relacijskega načina mišljenja, ki ga vsebujejo interpretacijski modeli, kakršne so ponudili Fine, Milošević - Đorđević, Crane, Greimas in avtorica knjige. V tem vidimo presežek, ki avtorico vodi od folkloristike k antropologiji folklore. Antropologija folklore, kakršno predstavi Dragana Antonijević, se nahaja v refleksiji disciplinarne in družbene skonstruiranosti folkloristike, njenih teorij, ideologij in predmetov preučevanja. Bistvo antropologije folklore je opredeljeno z bistvenim spoznavnim postulatoma razčiščevanja generičnega razmerja opazovalca do opazovanega oziroma ozaveščanja teoretika do objekta teorije. S tem avtorica preseže zlepljenje oziroma spojitve raziskovalca z objektom raziskovanja, kar se je vse pre pogosto dogajalo folkloristom v preteklosti. Antropologija folklore ali folkloristike je torej nekakšen epistemološki premik v perspektivi obravnavanja metodoloških, teoretskih in empiričnih problemov v folklorističnem polju.

Folkloristika je v preteklosti pogosto konstruirala svoje predmete preučevanja (denimo ustno izročilo, duhovno in materialno kulturo, šege in navade, bajke, ljudske legende ipd.), ne da bi reflektirala svojo lastno strokovnjaško pozicijo, svoje prijeme in znanstvene metode objektivacije, s pomočjo katere se v znanstvih sploh lahko mislijo družbeni fenomeni. Knjiga Dragane Antonijević nas pripelje v polje, kjer se folkloristika kaže kot

družbeno skonstruirana akademska realiteta. In tu je pomembna epistemološka poanta antropologije folklore: ta se ne konstituira kot znanost in vednost zgolj s tem, da reflektira, komentira ali le dokumentira legende, bajke, pravljice ali kakšno drugo sodobno ljudsko izročilo, pač pa s tem, ko si zagotovi ustrezen interpretativni horizont, s katerega lahko gleda na svojo lastno teoretsko prakso in jo v postopku avtoanalize kritično ovrednoti. V pristopu Dragane Antonijević k folkloristiki in folklori je nekaj bourdieujevskega. Pokaže namreč, da ni družbeno skonstruiran le svet folklornih žanrov in narativnih struktur, pač pa tudi njihovi teoretiki in raziskovalci, torej sami folkloristi, katerih skonstruiranost je odvisna od njihove pozicije v (nacionalno zamišljenem) družbenem prostoru, v polju lastne discipline ter drugih družbenih in humanističnih znanostih, v lokalni akademski in intelektualni klienteli, v distanci, ki jo imajo do skupnostnih ideologij in drugih esencionaliziranih kategorizacij. Avtorica s svojo analizo znane urbane legende o sestanovalkini smrti implicitno poda tudi odgovor na vprašanje, kako se učenjak, naj bo teoretik ali empirik, lahko zoperstavi pogojem lastne družbene skonstruiranosti: zoperstavi se lahko samo tako, da nenehno reflektira svoje lastne pozicije, izhodišča in početja v znanstvenem podjetju. In to je avtorici pričujoče knjige zgljedno uspelo. Za vse, ki se zanimajo za folklorne naracije z vidika kulturne oziroma socialne antropologije, etnologije, sociologije ali semiotike, je monografija Dragane Antonijević zelo vredno referenčno delo.

Vlado Kotnik